

Milan Myška, Aleš Zářícký (edd.), Člověk v Ostravě v XIX. Století,

Ostrava 2007, Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě
v nakladatelství Kazimierz Gajdzica, 256 s.,
ISBN 978-80-7368-215-6

Společnost v Ostravě se začala zásadně proměňovat ve druhé polovině 19. století, kdy se toto město s okolními obcemi, jež jsou dnes jeho součástí, stalo v habsburské monarchii klíčovým centrem uhelného hornictví, hutnictví a posléze i petrochemického průmyslu, jehož obyvatelstvo, národohospodářský význam i sociální proměny se utvářely zejména v posledních desetiletích existence tohoto státu tempem označovaným někdy za „americké“.¹ Hlavním projevem společenské modernizace se v této době stala místy až překotná industrializace, v níž se intenzivně prolínala celá řada hospodářských, politických, kulturních, náboženských a později i nacionálních faktorů. Předním představitelem historického výzkumu Ostravska z pozice hospodářských a sociálních dějin se stal již v 60. letech 20. století profesor ostravské univerzity Milan Myška, jenž si jako vysokoškolský učitel dokázal vychovat řadu zdatných následovníků a následovnic. Z jejich mladší generace vzešla většina autorů tohoto sborníku, obsahujícího celkem dvaadvacet statí od osmi autorů, z nichž jich nejvíce napsal sám Myška, následován Hanou Šústkovou.

Pro nadhozený badatelský problém můžeme považovat za výchozí Myškovu úvodní tezi, že industrializace Ostravska byla tak rychlá, že hranice mezi starými a novými společenskými vrstvami nezřídka probíhala uvnitř jedné generace. O tom svědčí především příspěvky o migraci obyvatelstva jak z bližšího okolí Moravy a Slezska, tak – a to zejména – ze vzdálenější Haliče, které ve stále větší míře v ostravské průmyslové aglomeraci hledalo námezdní práci či příležitost k podnikání. Mimo tento koncept se však v některých statích objevuje snaha postihnout tři generace v rámci určité profesní skupiny v průběhu dlouhého 19. století, končícího rokem 1918. Ostatně editoři sborníku se nepokoušejí zařazovat místní obyvatel-

1 V roce 1910 měla Moravská Ostrava 36 754 (v roce 1843 pouze 1 876) a sousední Vítkovice 23 151 (v roce 1843 pouze 328) obyvatel. V celé ostravské aglomeraci, tzn. v Ostravě v dnešním územním rozsahu, tehdy žilo 186 613 lidí. V roce 1910 se 36% obyvatel Moravské Ostravy hlásilo k češtině (v roce 1880 asi 67%), 47% k němčině (v roce 1880 asi 29%) a 14% (v roce 1880 asi 6%) k polštině jako ke svým obcovacím jazykům. Většina obyvatelstva příslušela k římskokatolické církvi, 10% uvádělo židovské náboženské vyznání.

stvo soustavněji do obecnějších sociálních kategorií, neboť jejich cílem je ukázat pestrost nejen profesní, nýbrž místy kulturní či genderové kompozice, kterou se jim daří postihnout mnohdy neotřelým způsobem a v níž mi chybí snad jen duchovenské autority náboženského života českých, haličských a německých katolíků, převážně německých protestantů a k německé kultuře se hlásících židů.

Řada příspěvků nám představuje specifický hospodářský i sociální prostor Ostravska prostřednictvím dynamických interakcí uvnitř této vskutku pestré kompozice různých kultur s velmi rozdílnou civilizační úrovní i vnitřní sociální skladbou a mentalitou jednotlivých etnik, vytvářející spolu s dravou industrializací „hřiště“, v němž se hrálo o sociální status jak těch, kteří do této hry vstupovali jako již „mocní“, stejně jako těch, kteří museli přijmout počáteční či trvalou roli těch více či méně „bezmocných“. Ostatně žili a pracovali tu i ti, kteří chtěli hrát „své hry“ mimo hlavní proud své doby, aniž by usilovali o to patřit k těm mocným či bezmocným. Škoda jen, že se editoři sborníku nesnažili právě tento interakční prvek utváření hospodářského i sociálního prostoru na Ostravsku přece jen poněkud více konceptualizovat. Tuto skutečnost si snad nejlépe můžeme vysvětlit tím, že jim šlo o pestrost životních osudů, společenských rolí, sociálních pozic a kulturních vlivů i vzorů, jež má přiblížit zvolené téma jako důležitou součást kolektivní paměti dnešním obyvatelům Ostravska stejně tak jako je učinit atraktivnějším pro širší okruh zájemců.

Nemohli se přitom ale vyhnout skutečnosti, že pro takto pojaté zkoumání neexistuje především pro nižší společenské vrstvy dostatek historických pramenů vhodných k tomu, aby na jejich základě bylo možné sestavit kompaktní obraz určitého profesního, genderového či kulturního typu skrze jeden lidský osud. Proto bylo třeba postupovat pracnou metodou skládání dostupných informací v rámci žánru kolektivní biografické črty. Pozoruhodné je, že i tyto stati přesahují svou vnitřní kompozicí asymetrické torzo a navíc přinášejí i pro odborníka řadu informací obohacujících jeho dosavadní znalosti. Zvláště zdařilé se mi v této souvislosti jeví pojednání o horníkovi (M. Myška a M. Jemenka), hutníkovi (M. Myška), Haličanovi (H. Šústková) a hornické ženě (M. Jemenka).² Mnohem více materiálů, jež umožňoval jednotlivé profesní či sociální role více individualizovat, nacházeli autoři u příslušníků středních vrstev. V této souvislosti je zdařilé postižení proměny tradičního měšťanstva v moderní měšťanské vrstvy s jejich rozhodujícím vlivem na komunální politiku (P. Kladiwa), role učitele v kultivaci obyvatelstva

2 Dále srov. ranhojič (K. Jiřík), lékař (A. Pokludová), hostinský (H. Šústková), kořalečník, vetešník, lichvář (H. Šústková), prostitutka (M. Myška) a štajgr (A. Zářický).

skrze školní i mimoškolní vzdělání (A. Pokludová), ženy ze středních vrstev v rodině i společnosti (H. Šústková), lékaře v postupném zkvalitňování zdravotní péče (A. Pokludová) i vystižení osobnostních typů místních starostů (P. Kladiwa) a pivovarníků (R. Daněk).

Zvláštní možnosti v tomto směru poskytovali čelní továrníci a uhlobaroni. Kolektivní biografie některých z nich zpracoval Aleš Zářický, jenž byl ostatně na tento úkol velmi dobře připraven svými předchozími monografiemi.³ I díky tomu mohl konstatovat, že původní ostravští průmysloví podnikatelé se vyznačovali nezřídka tím, že byli ve svém oboru i na Ostravsku homo novus. Jako určitou zájmovou i profesní skupinu je lze rovněž charakterizovat náboženskou tolerancí, dobrým odborným vzděláním, promyšleným vytvářením příbuzenských sítí, nadstandardním životním stylem i aktivní účastí v politickém a spolkovém životě. V souvislosti s postupujícím akcionizováním kapitalistického podnikání na konci 19. století pak ustupovali jejich rodiny v hospodářském životě Ostravska nezřídka do pozadí. Podobný jev Zářický konstatoval i u rodin ostravských uhlobaronů Zwierzinů a Vondráčků, jež se do jisté míry identifikovali s českou národností. Opačně tomu bylo u bratří Gutmannů, kteří se vypracovali mezi skutečnou velkopodnikatelskou elitu habsburské monarchie (s. 23n., 147n.).

Podobně jako továrníci patřili k vyšší střední či dobře situované střední vrstvě též stavitelé, někteří báňští inženýři a advokáti. Radoslavu Daňkovi se podařilo podat nejen barvitý obraz postupné profesionalizace povolání stavitele, nýbrž i objasnit jeho podnikatelskou roli v procesu probíhajícímu od živelné ke koncepční urbanizaci Ostravska. Zároveň se zdatně vypořádal s otázkou míry architektonické estetizace veřejného prostoru, do níž mimo jiné zasáhl i známý vídeňský architekt Camillo Sitte. Svou pozornost věnoval též civilizačnímu tlaku na postupné zkvalitňování bydlení stále hojnějších dělnických vrstev (s. 135n.). Osobnost čelného manažera v důlním průmyslu, inženýra Viléma Jičínského, jenž byl nejen prvořadým odborníkem, nýbrž i ojedinělým zjevem českého komunálního politika podporujícího české národní uvědomění i smírné, avšak koncepční řešení palčivé sociální otázky, čtenář najde v Myskově zasvěcené studii, opírající se o dlouhodobý výzkum (s. 165n.).⁴ Zdařilou typologii místních advokátů, mezi nimiž spatřujeme stejně jako mezi kořalečníky, vetešníky a lichváři značné zastoupení místní židovské komunity, vytvořila Andrea Pokludová (s. 225n.).

Ze sociálních typů, které byly do publikace zařazeny, po mém soudu zvláště vyčnívají generální ředitel Vítkovického horního a hutního těžířstva Paul Ku-

3 ALEŠ ZÁŘICKÝ, *Ve stínu těžních věží*, Ostrava 2004; TÝŽ, *Rothschildové a ti druzí*, Ostrava 2005

4 MILAN MYŠKA, *Vilém Jičínský*, Ostrava 2006

pelwieser, přední příslušník německých manažerských elit v monarchii v 80. letech 19. století, a Petr Cingr, český dělnický vůdce, zakladatel a následně i čelný představitel sociálnědemokratických hornických a hutnických odborů na Ostravsku, jež patřily před první světovou válkou k těm vůbec největším ve státě. Oba tito muži totiž výrazně přerostli regionální poměry, i přesto, že stáli takřkajíc na opačných stranách barikády, jež nám může symbolizovat nejhlubší sociální kontrast na Ostravsku v dlouhém 19. století. Milan Myška nás seznamuje s tím, že vítkovický podnik patřil konsorciu Salomona Alberta Anselma Rothschilda a bratří Gutmannů. Kupelwieser jej pozvedl na evropskou úroveň inovačními investicemi, zejména pak technologickou modernizací, zainteresovaností dělnictva na hospodářských výsledcích a tržně perspektivní orientací výroby. Péče o bydlení, sociální jistoty, zdravotní stav a vzdělání dělnických rodin byla pro tohoto top-managera stejně tak charakteristická jako jeho soustavné germanizační snahy (s. 95n.). V Cingrově biografické črtě zase chápe Karel Jiřík svého protagonistu jako protihráče dravého kapitalismu, jenž je přinucen k sociálnímu dialogu s horníky a hutníky až jejich dobře zorganizovaným masovým odborovým hnutím, jež na Ostravsku začalo vznikat se značnými obtížemi až po roce 1893 (s. 189n.).

Celkově se domnívám, že pro každého zájemce o moderní hospodářské a sociální dějiny se sborník *Člověk v Ostravě v XIX. století* může stát přitažlivou četbou díky plasticitě a dynamickému pojetí většiny jeho příspěvků, jež jsou navíc doprovázeny četným fotografickým materiálem, který pomůže i méně zasvěceného čtenáře přenést magickým kouzlem zobrazování do svátečních dnů i každodennosti industriální minulosti. Ostatně i popisky fotografií představují důležitou textovou rovinu, která je komplementární k vlastním sborníkovým statím. Proto se je vyplatí pozorně číst i zasvěcenějšímu odborníkovi, který navíc ocení kvalifikovaný poznámkový aparát jednotlivých příspěvků. Pro zahraničního zájemce však bude nepochybným handicapem skutečnost, že sborník neobsahuje cizojazyčná resumé.

Jiří Štaif